

Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki Saltanat Mücadelelerinde Çukurova Ermenilerinin Rolü

Mevlüt GÜNLER

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, KARAMAN

Özet

Uzun bir geçmişe sahip Türk-Ermeni ilişkilerinin önemli bir bölümünü Selçuklular dönemi oluşturmaktadır. Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşu öncesinde başlayan Türk-Ermeni ilişkileri, batıya doğru yapılan fetihlerle yeni bir boyut kazanarak gelişmiş ve varlığını Türkiye Selçuklu Devleti döneminde de sürdürmüştür. Türkiye Selçuklularında devam eden ilişkiler, sosyal alanda olduğu gibi siyasi alanda da gerçekleşmiştir. Siyasi olarak öne çıkan ilişkilerin bir bölümünü ise Türkiye Selçuklularında yaşanan saltanat mücadelelerine, Çukurova Ermenilerinin taraf olarak katılması oluşturmuştur. Bu bağlamda öne çıkan I. Mesud – Melik Arab mücadelesinde; Ermeni Baronu I. Toros kendisine sığınan Melik Arab'ın yeniden bir ordu kurmasına yardımcı olurken; I. İzzeddin Keykâvus – I. Alâeddin Keykubad arasında geçen diğer bir saltanat mücadelesinde de bizzat Ermeni Kralı II. Leon mahiyetiyle beraber Alâeddin Keykubad'ın yanında yer almış, fakat daha sonra İzzeddin Keykâvus tarafında yer almayı çıkarlarına daha uygun görmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türk-Ermeni ilişkileri, Selçuklular, I. Mesud, Alâeddin Keykubad, İzzeddin Keykâvus.

Role of Çukurova Armenians in the Throne Struggles of Turkey Seljuk State

Abstract

The period of Seljuks constitutes an important part of the Turkish-Armenian relations that have a long history. The Turkish-Armenian relations which began before the establishment of Great Seljuk State, advanced via winning a new dimension thanks to the conquests towards westward and continued its existence in the period of the Turkey Seljuk State. The relations that continues in the Turkey Seljuks period, took part in the political arena as it did in the social field. One part of the political relations was constituted by the event that Armenian of Çukurova became a party of the struggles of the sultanate in Turkey Seljuks. In this context, in the the prominent struggle of I. Massoud - Malik Arab; while the Armenian baron I. Theodoros (Toros) helped Malik Arab who took refuge of himself, re-establish a military; in another struggle between I. İzzeddin Keykâvus and I. Aladdin Keykubad, the Armenian king showing up as the nature of the II. Leon took part in Aladdin Keykubad but later he thought that it is useful for his interests to take place in İzzeddin Keykâvus.

Key Words: Turkish-Armenian Relations, Seljuks, I. Massoud, Alâ ad-Dîn Kayqubâd, İzz al-Dîn Kaykâ'üs.

1. Giriş

İnsanoğlunun ilk toplumsal yaşam deneyimiyle birlikte liderlik önem kazanmaya başlamış ve bunun sonucunda da iktidar mücadeleleri ortaya çıkmıştır. Mevcut bu durum kaçınılmaz bir hal olarak kurulan Türk devletlerinde de görülmüştür. Bu bağlamda Türklerde bilinen ilk saltanat mücadelesi, Büyük Hun Devleti'nde Mo-tun (Mete) ile babası T'u-man (Teoman) arasında gerçekleşmiştir. Çin kaynaklarında Tu-ku (Türk) kabilesi mensubu olarak adlandırılan Mo-tun, üvey annesinin telkinleriyle hareket eden babası T'u-man tarafından tahtan mahrum bırakılması üzerine, emrindeki 10.000 süvari ile bir süre avında babasını öldürmüş ve Tanhu olarak Büyük Hun Devleti'nin başına geçmiştir (M.Ö. 209) (Kafesoğlu, 2003: 60). Mo-tun'un babasını öldürmesiyle başlayan saltanat mücadelesi son olmamış ve daha sonra kurulan Türk devletlerinde yaşanmaya devam ederek olağan bir durum haline gelmiştir. Nitekim Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulmasında dahi Büyük Selçuklu Devleti'nde yaşanan saltanat mücadeleleri etkili olmuştur.

Yaşanan saltanat mücadeleleri yalnızca hanedan üyeleri arasında meydana gelen güç mücadelesi olarak

görülse de aslında bunlar fikirlerin, devlet adamlarının, vassal devlet yöneticilerinin ve hatta dönemin diğer devletlerinin iştirak ettiği geniş çaplı mücadelelerdir. Döneminin güçlü devletlerinden biri olan Türkiye Selçuklu Devleti'nde yaşanan saltanat mücadeleleri de mahiyeti bakımından böyledir. Biz bu çalışmamızda diğer etkenler ile birlikte Çukurova Ermenilerinin Türkiye Selçuklu Devleti'nde yaşanan saltanat mücadelelerindeki etkilerine değinmeye çalışacağız.

2. I. Mesud – Melik Arab Mücadelesi ve Çukurova Ermenileri

Çukurova Ermenilerinin iştirak ettiği ilk saltanat mücadelesi I. Mesud ile Melik Arab arasında gerçekleşmiştir.

2.1. Sultan I. Mesud Dönemine Kadar Türkiye Selçuklu Devleti

Büyük Selçuklu Devleti hükümdarı Alp Arslan'ın ölümü üzerine yerine oğlu Melik Şah geçti (1072) (Merçil, 2008: 66). Bu sırada başlayan saltanat mücadeleleri sırasında ya da daha Alp Arslan sağ iken Kutalmışoğulları Süleyman Şah, Mansur, Alp İlik ve Devlet (Dolat) Anadolu'ya gelerek Diyarbakır, Urfa ve Birecik

dolaylarına yerleştiler¹. Kısa süre sonra fetih hareketlerine başlayan Süleyman Şah, Hristiyanların kutsal kentlerinden biri olan İznik'i alarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti yaptı (1075)². Böylece kurulan Türkiye Selçuklu Devleti, yapılan fetihlerle genişlemeye ve gelişmeye başladı³. Fakat Süleyman Şah'ın Büyük Selçuklu Emiri Tutuş ile mücadeleye girmesi ve ölümüyle kısa süreli fetret devrine girdi (1086) (Abû'l-Farac, 1999: I/333). Ardından Türkiye Selçuklu Devleti tahtına oğlu I. Kılıç Arslan (1092-1107) geçti (Anonim Selçuknâme, 1952: 224; Demirkent, 1996: 15). Bu dönemde başlayan Haçlı Seferleri neticesinde başkent İznik elden çıkarken (Bk. Turan, 1993: 100-101) Anadolu Türkleri de kıyı bölgelerden daha güvenli olan iç bölgelere çekildiler. Bunun akabinde başkent Konya yapılırken Haçlılar ile de başarılı mücadeleler verilerek Anadolu'da sükûnet sağlandı. Ardından genişleme siyaseti izleyen I. Kılıç Arslan, Danişmend Gazi'nin (Gümüştekin) ölümünü fırsat bilerek daha önce Danişmendilere kaptırdığı Malatya'yı (İbnü'l-Esir, 1985: 10/ 247-248; Süryani Mihail, 1905: 191-192. Kr. Solmaz, 2001: 87-90). Ardından Habur Suyu kenarında I. Kılıç Arslan'ın Büyük Selçuklu Emiri Çavlı'yla mücadeleye girerek hayatını kaybetmesi Türkiye Selçuklularının yeni bir fetret dönemine girmesine neden oldu (İbnü'l-Esir, 1985: 10/344-345; Abû'l-Farac, 1999: II/ 346-47; Peacock, 2004: 102; Turan, 1993: 109).

I. Kılıç Arslan'ın ölümüyle birlikte Anadolu'da hâsıl olan düzensizlikten rahatsızlık duyan Büyük Selçuklu hükümdarı Melik Şah, yanına getirdiği Kılıç Arslan'ın oğullarından Şahin Şah'ı (Melik Şah) Türkiye Selçuklu Devleti tahtına geçirdi. Böylece Anadolu'ya gelen Şahin Şah, Malatya'da sultan ilan edilmiş olan Tuğrul Arslan'ı⁴ tahttan indirip, kardeşleri Melik Arab ve Mesud'u da hapsedirdi. Daha sonra da Malatya'dan ayrılarak Konya'ya gelip Türkiye Selçuklu Devleti tahtına çıktı (1110-1116) (Abû'l-Farac, 1999: II/349; Kr. Turan, 1993: 153). Bu sıralarda Türkiye Selçuklularında yaşanan iktidar boşluğundan yararlanmak isteyen Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, kaybettiği toprakları geri almak amacıyla faaliyetlerde bulunmaya başladı. Bunun üzerine Şahin Şah, Anadolu'da yeniden nizamı sağlamak ve Bizans saldırılarına bir son vermek için harekete geçti (Anna Comnena, 2000: 547-552). İki taraf arasında mücadele yaşanırken Danişmendli Emir Gazi (Melik Gazi), Malatya'da tutsak olan Mesud'u kurtararak Şahin Şah üzerine gönderdi. Haberi alan Şahin Şah, I. Aleksios

ile antlaşma yaparak Konya'ya doğru yola çıktı. Fakat yeterince tecrübeli olmayışı ve yanındaki devlet adamlarına karşı sert tutumu onun kardeşi karşısında yalnız kalmasına ve öldürülmesine neden oldu. Böylelikle Türkiye Selçuklu Devleti tahtına I. Mesud geçti (1116-1155) (Süryani Mihail, 1905: 194-195; Anna Comnena, 2000: 288; Abû'l-Farac, 1999: II/349-350; Sümer, 2004: 340; Kesik, 2002a: 553).

2.2. I. Mesud – Melik Arab Mücadelesinin Ortaya Çıkışı ve Sonucu

Sultan I. Mesud Türkiye Selçuklu Devleti tahtına çıkınca, tahtı elde etmesinde önemli katkıları olan kayınpederi Danişmendli Emir Gazi'nin nüfuzu altına girmeye başladı. Onun bu siyaseti I. Kılıç Arslan ve Danişmend Gazi döneminin önemli mücadele alanlarından biri olan Malatya üzerine Danişmendlilerin harekete geçmesine neden oldu. Nitekim Kılıç Arslan döneminde ondan çekinerek dengeli bir politika izleyen Emir Gazi, onun ölümüyle ortaya çıkan istikrarsızlıktan faydalanarak I. Mesud'u tahta çıkarmış ve bu siyasetin akabinde de Anadolu'da yegâne güç olmak için harekete geçmiştir (Günler, 2011: 47, 50). Bu amaç doğrultusunda ilk olarak gerekli hazırlıkları yaparak daha önce babası Danişmend Gazi'nin aldığı fakat daha sonra I. Kılıç Arslan'ın Selçuklu topraklarına kattığı Malatya üzerine sefere çıkmıştır. Yedi ay süren uzun kuşatmadan sonra şehir Danişmendlilerin eline geçti (10 Aralık 1124)⁵.

Malatya'nın yeniden Danişmendlilerin eline geçmesinden rahatsız olan Ankara (Enguriye), Kastamonu ve Çankırı hâkimi Melik Arab, kardeşi Mesud'u babaları I. Kılıç Arslan'ın siyasetine aykırı hareket etmekle suçlayarak isyan etti. Bu sıralarda Emir Gazi'nin Artuklular ile mücadele içinde olması, Melik Arab'ın rahat hareket etmesine imkân sağlarken diğer taraftan da Mesud'un yalnız kalmasına neden oldu (1126) (Turan, 1993: 169). 30.000 asker toplayarak Mesud üzerine harekete geçen Melik Arab, Konya'yı muhasara altına aldı. Kardeşi karşısında zor durumda kalan Mesud, Konya'dan ayrılarak yardım bulmak amacıyla Bizans İmparatoru İoannes (Yuannis) Komnenos'un yanına gitti. Bu dönemde Macarlar ile mücadele içinde olan ve ülkenin doğusunda yeni bir sorunun ortaya çıkmasını istemeyen İoannes, kardeşler arasındaki mücadelenin devam etmesi için Mesud'a bol miktarda altın ve asker temin etti (Abû'l-Farac, 1999: II/360; Süryani Mihail, 1905: 223; Niketas Khoniates, 1995: 11-12; Turan, 1993: 169). Ardından Danişmend Gazi'nin yanına giden Mesud, burada gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra kayınpederiyle birlikte Melik Arab üzerine sefere çıktı. Karşılarında varlık gösteremeyen Melik Arab, yeniden ordu toplamak amacıyla Selçuklu ülkesini terk ederek Çukurova Ermeni Baronu I. Toros'un (Theodoros) yanına gitti (1127) (Abû'l-Farac, 1999: II/360; Süryani Mihail, 1905: 223)⁶.

¹ Aksarayî, 2000: 11; Turan, 1993: 47; Sevim ve Merçil, 1995: 421; Kutalmışoğullarının Anadolu'ya gelişini tarihi kaynaklar ve güncel çalışmalar ile inceleyen Salim Koca; Kutalmışoğullarının, Alp Arslan döneminde Anadolu'nun fethinde görevlendirilmiş olduğunu belirtmektedir. Bk. Salim Koca, Türkiye Selçukluları Tarihi (Malazgirt'ten Miryokefalon'a (1071-1176), C. II, Karam yay., Çorum 2003, s. 33-37.

² İbnü'l Azîmî, 2006: 24; İbnü'l-Cevzî, fethin Aralık 1084'te olduğunu söylemesine rağmen belirtilen bu tarih olayların gelişimiyle bağdaşmamaktadır. Bk. Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: 261.

³ Türkiye Selçuklularının kuruluş tarihi hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur (1075,1077,1092). Bk. Kafesoğlu,1981: 1-28.

⁴ Kılıç Arslan'ın Ayşe Hatun'dan olan küçük oğlu. Babasının ölümünden sonra Emir Bozmuş tarafından Malatya'ya getirilerek Türkiye Selçuklu Sultanı ilan edilmiştir. Bk. Abû'l-Farac, 1999: II/349; Kr. Kesik, 2002a: 547.

⁵ I. Kılıç Arslan'ın eşi Ayşe Hatun ve oğlu Tuğrul Arslan'ın elinde olan Malatya'yı kuşatan Emir Gazi bir ay sonra kuşatmayı oğluna devrederek ayrıldı ve altı ay sonra şehir açık ve sefalet yüzünden teslim oldu. Şehri antlaşmayla teslim eden Ayşe Hatun ve oğlu Tuğrul Arslan Malatya'dan ayrılarak Minşar/Maşara'ya gittiler. Bk. Mateos, 2000: 282; Tritton ve Gibb, 1933: 89-90; Solmaz, 2001: 124-125; Özyayın, 1992: 130; Turan, 1993:168.

⁶ Haçlı Seferleri sonrasında umduğunu bulmayan Ermenilerin, hem Bizans İmparatorluğu'yla hem de Haçlı devletleriyle iyi

Selçuklu Türkleri Anadolu'ya gelmeden evvel Bizans İmparatoru II. Basileios (976-1025), Bağraturi Kralı I. Gagik'in (990-1020) ölümünden sonra Doğu Anadolu'da ortaya çıkan karışıklıklardan yararlanarak bölgeyi hakimiyeti altına almak amacıyla harekete geçti (1021). Sefere çıkan Basileios, Ermenilere ağır kayıplar verdirdikten sonra Gürcistan'ın bir kısmı ile birlikte Van dolaylarını topraklarına kattı (Simbat, 1946: 19; Ostrogorsky, 1991: 291). Akabinde Ermeni Kralı Senekerim ile bu bölgede yaşayan 40.000 Ermeni'yi Sivas ve Kayseri dolaylarına sürdü (Ersan, 2010: 148.). Basileios'dan sonra Bizans tahtına çıkan kardeşi IX. Kostantinos da Ermeniler üzerine benzer siyaset izlemeye devam ederek Ani Bağraturi Krallığı'na son verip, Kral II. Gagik'i de Kayseri dolaylarındaki Galonbağad Kalesi'ne yerleştirdi⁷.

Böylelikle Sivas ve Kayseri dolaylarına göç eden Ermenilerin, sonraki dönemlerde de buradan Çukurova'ya göçe zorlanmaları, Torosların güneyinde Ermenilerin yoğunlaşmasına neden olurken⁸ bu dönemde yaşanan Haçlı Seferleri de onların siyasallaşarak önce baronluk sonra da krallık olarak ortaya çıkmalarını sağladı⁹. Dönem hakkında bilgi veren Süryani Mihail, Bizans İmparatorluğu'nun Kapadokya, Ermenistan ve Suriye şehirlerini Araplardan aldıktan sonra, Doğu Anadolu'dan büyük bir Ermeni nüfusunu getirerek Kapadokya ve diğer Suriye şehirlerine yerleştirdiğini, buralara yerleştirilen Ermenilerin bir kısmının İstanbul ve Mısır'a gittiğini, kalan kısmının ise burada çoğaldığını, başlayan Türk fetihleri sonrasında Bizans İmparatorluğu'nun bölgedeki gücünün zayıfladığını ve bu nedenden dolayı da bölgedeki Ermeni nüfusunun bir kısmının da sarp Toroslardaki korunaklı mevkilere kaydığını kaydederek yaşanan süreci bizlere aktarmıştır (Süryani Mihail, 1905: 198). Dönemin bir diğer müverrihi olan Urfalı Vahram ise, Ermenilerin Sivas ve Kayseri dolaylarından göçünü, Rum ve Ermeniler arasında tarihsel bir yapıya sahip olan kine bağlamakta ve olayları şöyle aktarmaktadır; “*Köpeğinin adını Armen koyan Rum Metropolit Markus'un Gagik tarafından*

öldürülmesi üzerine Rum ve Ermeniler arasındaki husumet yeniden ortaya çıktı. Bunun üzerine Mantele oğulları Gagik'i yakalayarak öldürdüler. Ardından zaafa düşen Ermeniler bu bölgede barınamayarak göç etmeye başladılar. Bu sıralarda Gagik'in bir akrabası olan Ruben, Torosları geçerek Gormoloz (Gorozomol) denilen köye yerleşti ve daveti üzerine de birçok Ermeni buraya göç ederek onun etrafında toplandı.” (Vahram, 1946: 4).

Kaynaklardan da anlaşıldığı üzere gerek Türk fütuhati ve gerekse Rum-Ermeni mücadelesi Sivas ve Kayseri dolaylarındaki Ermenilerin bir kısmının göç ederek Toroslara yerleşmelerini ve burada yoğunlaşmalarını sağlamış, ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve çıkar ilişkileri de Ermenilerin önce baronluk sonrada krallık haline gelmelerini sağlamıştır. Meydana gelen gelişmelerde Türk fütuhatinin payı önemli olmakla birlikte asıl önemli olan etken Rum ve Ermeni mücadelesidir. Nitekim bu görüşte olan Mehlika Aktok Kaşgarlı eserinde “*I. Haçlı Seferi ordusuna mihmandarlık eden Ermeniler, Boudouin'e şansını Çukurova'da denemesini teklif ederek Bizans toprağı olan bu coğrafyayı peşkeş çekmişler ve böylelikle fiilen kendileri de buraları işgal etmeye başlamışlardır. Akabinde Frankları kurtarıcı olarak gören ve kendilerine onları yeni hami edinen Ermeniler, vakit geçirmeden onlarla akrabalık kurma yoluna gitmiş ve bu amaçla I. Konstantin, kızını ilerde Urfa kontu olacak olan I. Jocelinle evlendirmiştir.”* (Kaşgarlı, 1990: 10-11) şeklinde mevcut durumu belirterek, Ermenilerin bu mücadeleden dolayı hem Rumlara zarar vermek hem de ortaya çıkan bu boşluktan yararlanarak kendilerine yaşanabilir bir yer edinmek istediklerini ortaya koymuştur. Nitekim planladıkları gibi gerçekleşen olaylar sonucu Haçlı reisleri Konstantin'e Baron unvanı vererek kontluk rütbesine yükseltmişler ve bu katkılarında dolayı Ermenileri ödüllendirmişlerdir (Ersan, 2007: 117). Böylelikle ortaya çıkan Ermeni Baronluğu, etnik ve dini olmayan karışık bir politika izleyerek mevcut durumunu korumaya ve hatta geliştirmeye çalışmış, bu tür siyaset izlerken de Müslüman yöneticilerle yaptıkları evliliklerle ittifaklar kurdukları gibi bazen de dinlerini değiştirmişlerdir (Zekiyan, 2005: 45). Örneğin I. Toros, Bizans İmparatorluğu ile Antakya Haçlı Prinkepliği arasındaki mücadeleden yararlanarak Anazarba ile birlikte birkaç kaleyi hâkimiyeti altına aldı (Vahram, 1946: 5; Ersan, 2007: 122). Diğer taraftan bu dönemde Türkiye Selçuklularında ortaya çıkan saltanat mücadelesine de kayıtsız kalmayarak bu durumu fırsata çevirmek isteyen Toros, verdiği desteklerle saltanat mücadelesine iştirak etti. Bu bağlamda I. Mesud – Melik Arab mücadelesinde Melik Arab'ı desteklemeyi çıkarlarına uygun bulan Toros, kuzeyden gelebilecek Selçuklu ve Danişmendli tehlikesinden kendisini koruyarak bölgede rahatça hareket etmeyi ve böylelikle mevcut durumu lehine işletmeyi sağladı. Nitekim mücadele öncesinde bölgede Bizans İmparatorluğu ve Haçlı kontluklarıyla mücadele eden Toros, zaman zaman da akınlarda bulunan Türkler karşısında zor durumda kalmış, askeri ve ekonomik kayıplara uğramıştır (Ersan, 2007: 120-121).

Bu şartlar altında I. Toros'un yanına gelen Melik Arab, burada bir müddet kalarak Türk ve Ermenilerden yeni bir ordu oluşturdu. Ardından harekete geçerek Emir Gazi'nin oğlu Muhammed'i tuzağa düşürüp esir aldı. İlerleyişine

ilişkiler içinde olmayışı, Melik Arab'ın da saltanat mücadelesi öncesinde Bizans sınırlarında yer alan Kastamonu'yu alarak Ereğli'ye kadar topraklarını genişletip denize ulaşması, gerek Melik Arab'ın gerekse de Ermeni Baronu I. Toros'un bir araya gelmesinde etkili olmuştur. Bk. Ersan, 2007: 117-120; Turan, 1993: 169.

⁷ Dönem hakkında bilgi veren Urfalı Vahram' a göre: Anadolu'ya yapılan Türk akınları karşısında zor durumda kalan II. Gagik, hâkimiyeti altındaki toprakları Kostantinos'a terk ederek karşılığında Kapadokya'daki birçok yerle birlikte önemli bir şehir olan Kayseri'nin yöneticiliğini almıştır. Vahram, 1946: 3; Dönem hakkında bilgi veren diğer bir müverrih Vardan ise Gagik'in kandırılarak İstanbul'a çağrıldığını ve ardından geri dönmesine müsaade edilmeyerek Galonbagati (Galonbağad) ve Pizuyu'ya gönderildiğini belirtir. Vardan, 1937: 174; Kr. Mateos, 2000: 78-80; Ersan, 2010: 148.

⁸ Ani Atamian Bournoutian, “Çukurova ve çevresinin bu dönemde Ermeni, Rum, Arap ve Yahudilerle iskân edildiğini belirterek 11. yüzyıldan itibaren bölgede Ermeni nüfusunun yoğunlaştığını” söyler. Bk. Bournoutian, 1997: 274.

⁹ Ermeniler, yaptıkları yardımlar ve yönlendirmelerle I. Haçlı Seferi'nde Avrupalıların Akdeniz'e ulaşarak Haçlı Kontlukları kurmalarına katkıda bulunmuşlardır. Bk. Sevim, 1983: 9-10; Ersan, 2007: 116-117. Kr. Zekiyan, 2005: 43-45; Bournoutian, 1997: 281-281.

devam eden Melik Arab Masara'da Muhammed'in oğlu Yunus'u da bozguna uğrattı. Ardından kendisini bekleyen Emir Gazi ile savaşa başlayan Melik Arab, onun ordusuna ağır kayıplar verdi. Aldığı yıpratıcı darbelerle sarsılan Emir Gazi, bir tepe üzerine çıkarak sanki galip gelmiş gibi davul ve boru çaldırttı (Süryani Mihail, 1905: 203-204). Böylece ordusunu yeniden toparlayan Emir Gazi ganimet toplama telaşı içine düşmüş olan Melik Arab'ın ordusuna ağır kayıplar verdirerek çadırlarını ve atlarını ele geçirdi. Ordusu dağılan Melik Arab geri çekilirken onu takip eden Emir Gazi de Komana ve Ankara'yı alarak esir olan oğlu Muhammed'i kurtardı. Almış olduğu bu yenilgiden sonra yeniden ordusunu toparlayan Melik Arab, tekrar mücadele ettiyse de önemli bir başarı elde edemeyerek Bizans'a sığınmak zorunda kaldı (Süryani Mihail, 1905: 203-204; Abû'l-Farac, 1999: II/360-361; Kr. Koca, 2003: 113).

3. I. İzzeddin Keykâvus – I. Alâeddin Keykubat Mücadelesi ve Çukurova Ermenileri

Çukurova Ermenilerinin iştirak ettiği bir diğer saltanat mücadelesi ise I. İzzeddin Keykâvus ile I. Alâeddin Keykubat arasında gerçekleşmiştir. I. Mesud ile Melik Arab mücadelesinde yeterince etkili olamayan Ermeniler, bu mücadelede ise etkin bir rol oynamışlardır.

3.1. Sultan I. İzzeddin Keykâvus Dönemine Kadar Selçuklu Devleti

Sultan I. Mesud Melik Arab tehlikesini bertaraf ettikten sonra Emir Gazi'nin ölümüne kadar Danişmendliler güdümünde politika izlemeye devam etti. 1135 yılında Emir Gazi'nin ölümüyle birlikte harekete geçen Sultan Mesud, Danişmendliler arasında başlayan saltanat mücadelelerinden faydalanarak Türkiye Selçuklularını yeniden Anadolu'nun hâkimi konumuna getirdi (Abû'l-Farac, 1999: II/367; Kesik, 2002b: 538-542). Aynı dönemde başlayan II. Haçlı Seferi'ni de başarılı bir şekilde etkisiz hale getiren Mesud'un ölümü üzerine yerine II. Kılıç Arslan geçti (1155) (Turan, 1993: 197; Özaydın, 2002: 399).

II. Kılıç Arslan'ın babasının ölümünden sonra tahta geçerek güçlü bir şekilde devlete hakim olmayı başarması, kardeşi Şahin Şah, eniştereli Danişmendli Zünnûn ve Yağbasan, Malatya Danişmendli emiri Zulkarneyn, Bizans İmparatoru Manuel Komnenos ve Nureddin Mahmud'un bir araya gelerek ona karşı ittifak oluşturmalarına neden oldu. Bu durum karşısında akliselim hareket eden II. Kılıç Arslan, izlediği siyaset ve elde ettiği askeri başarılar ile tahtını muhafaza ettiği gibi devletinin de bölgenin en güçlü devleti olmasını sağladı¹⁰. Fakat kısa süre sonra devleti on bir oğlu arasında paylaştırması ve ölümü, mevcut düzenin bozulmasına neden oldu (İbnü'l-Esir, 1985: 12/78-80). II. Kılıç Arslan'ın oğulları arasında başlayan saltanat mücadeleleri II. Rükneddin Süleyman Şah'ın tahtı kardeşi I. Gıyaseddin Keyhusrev'den almasıyla son bulmuş, ardından tahta ikinci kez çıkan I.

Gıyaseddin Keyhusrev döneminde de ülke, siyasi ve ekonomik olarak mamur bir hale gelmeye başlamıştır.

I. Gıyaseddin Keyhusrev II. Kılıç Arslan'ın son yıllarında çıktığı Selçuklu tahtından kardeşi II. Rükneddin Süleyman Şah tarafından indirilince oğullarını ve mahiyetini yanına alarak Konya'dan ayrıldı (1196) (İbn Bibi, 1996: I/53-56; Anonim Selçuknâme, 1952: 27; Kaya, 2006: 62-65; Turan, 1993: 246-247). Bizans'a doğru yola çıkan Gıyaseddin, Lâdik Köyü'nde saldırıya uğrayınca güneye dönerek Karaman (Larende) üzerinden II. Leon'un yanına gitti. Burada bir sultan gibi karşılanan Gıyaseddin bir ay kaldıktan sonra Leon'un, II. Rükneddin Süleyman Şah'tan çekinmesi üzerine oradan ayrılarak Elbistan, Malatya, Halep, Diyarbakır ve Trabzon üzerinden Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos'un yanına gitti (1199-1200) (İbn Bibi, 1996: I/55-77; İbnü'l-Esir, 1985: 12/165; Abû'l-Farac, 1999: II/474; Aksarayî, 2000: 24; Anonim Selçuknâme, 1952: 27; Baykara, 1997: 22-26; Kaya, 2006: 97-112; Turan, 1993: 268-273). 1205 yılında II. Rükneddin Süleyman Şah'ın ölümünden sonra tekrar Türkiye Selçuklu tahtına geçen I. Gıyaseddin Keyhusrev, ilk olarak oğulları İzzeddin'i Malatya'ya, Alâeddin'i Tokat merkezli Danişmendli iline, Celâleddin Keyferidun'u da Koyluhisar'a melik olarak gönderdi (İbn Bibi, 1996: I/110; Baykara, 1997: 31-32; Turan, 1993: 275-276; Kaya, 2006: 119-120). Bir taraftan devlet yönetimine şekil veren Gıyaseddin diğer taraftan da fetihlerle ülke sınırlarını genişletti.

3.2. I. İzzeddin Keykâvus – I. Alâeddin Keykubat Mücadelesinin Ortaya Çıkışı ve Sonucu

I. Gıyaseddin Keyhusrev'in Bizans'la mücadelesi sırasında hayatını kaybetmesi üzerine Konya'da bir araya gelen devlet adamları, daha fazla otorite boşluğu yaşanmaması için Gıyaseddin'in oğullarından Malatya Meliki İzzeddin Keykâvus, Tokat Meliki Alâeddin Keykubat ve Koyluhisar Meliki Celâleddin Keyferidun'dan hangisinin tahta çıkarılacağı hususunda müzakereye başladılar. Müzakere sürerken Maraş valisi Nusretuddin el-Hasan b. İbrahim, Gıyaseddin'in büyük oğlu İzzeddin'i taht için aday gösterdi. Diğer devlet adamlarının da bu görüşte birleşmeleri üzerine, süratle Kayseri'ye doğru yola çıkan devlet erkânı, diğer taraftan da Malatya'ya haberci göndererek İzzeddin Keykâvus'u Kayseri'ye davet ettiler. Kayseri'ye varan devlet adamları, matem elbiselerini giyerek Gedük'de (Sarkışla) İzzeddin'i karşıladılar. Daha sonra Kayseri'ye getirilen İzzeddin Keykâvus, yapılan törenle Türkiye Selçuklu Devleti sultanı ilan edildi (1211) (İbn Bibi, 1996: I/132-134; Abû'l-Farac, 1999: II/491; Yazıcızâde Ali, 2009: 247-249; Koca, 1997: 21-22; Turan, 1977: 632; Sümer, 2002a: 352).

Üç gün boyunca I. Gıyaseddin Keyhusrev için yas tutulduktan sonra I. İzzeddin Keykâvus, kendisini tahta çıkararak matem içindeki devlet erkânına rütbeleri doğrultusunda yeni hil'at ve menşurlar vererek onların gönüllerini aldı (1211). Konya'ya doğru yola çıkılacağı esnada, Alâeddin Keykubat'ın saltanat davası ile ortaya çıktığı ve hazırladığı büyük bir orduyla Kayseri'ye yaklaştığı haberi geldi. Kayseri'de bunlar yaşanırken babasının ölüm haberini alan Alâeddin, üç gün yas tuttuktan sonra amcası Erzurum Meliki Mugiseddin Tuğrul

¹⁰ II. Kılıç Arslan, ilk önce Bizans'la antlaşma yaparak ittifaktan uzaklaştırdı ve Danişmendlileri Türkiye Selçuklularına dâhil etti. Ardından Nureddin Zengi ile antlaşma yapan Kılıç Arslan, son olarak da Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'u Myriokephalon'da yenilgiye uğrattı (17 Eylül 1176). Bk. Sevim ve Merçil, 1995: 442-445.

Şah ile Ermeni hâkimi II. Leon'a¹¹ haber salarak onların desteğini almayı başardı. Devlet adamlarının saltanat üzerindeki etkisini de iyi bilen Keykubad, Zahiruddin İli'yi verdiği vaatlerle saflarına kattı. Ardından muhasara için gerekli hazırlıkları da tamamlayan Alâeddin, Kayseri'ye gelerek şehri muhasara etmeye başladı (İbn Bibi, 1996: I/134-135). Beklenmedik bir şekilde kuşatma altında kalan I. İzzeddin Keykâvus ve devlet adamları, Alâeddin'e karşı savaşarak mücadele edemeyeceklerini anlayınca siyasi olarak bir çözüm aramaya başladılar. Bu amaçla harekete geçen I. İzzeddin, ilk olarak 12.000 dinar değerinde olan sarığını Kayseri Subaşı Celâleddin Kayser'e vererek Ermeni hakimi II. Leon'a gönderdi (İbn Bibi, 1996: I/136).

Bu dönem öncesinde ortaya çıkan siyasi ve askerî gelişmelerden yararlanarak kurulan Ermeni Baronluğu, gün geçtikçe güçlenerek Bizans İmparatorluğu ve Haçlı Kontlukları aleyhinde topraklarını genişletmiş, bunun yanı sıra fırsat buldukça da Selçuklu topraklarına saldırılarda bulunmuş fakat önemli bir başarı elde edemeyerek geri dönmek zorunda kalmıştır. Diğer taraftan topraklarında kurulan Ermeni Baronluğu'ndan rahatsız olan Bizans İmparatorluğu Çukurova'yı kendi toprağı olarak görmüş ve mevcut durumu tanımayarak bu bağlamda siyaset izlemiştir. Bu amaçla harekete geçen Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos, Çukurova'da yeniden Bizans hâkimiyetini kurmak ve Ermenileri cezalandırmak için 1137 ilkbaharında sefere çıktı. Sefer sonrasında Tarsus, Adana ve Misis'i yeniden imparatorluğa bağlayan Ioannes, Ermeni Baronu I. Leon ile oğullarını esir alarak İstanbul'a getirdi (Ostrogorsky, 1991: 350). Böylece kısa süreli de olsa Çukurova'da yeniden Bizans hâkimiyeti sağlandı. Fakat 1144 yılına gelindiğinde ölen Leon'un oğlu II. Toros bir fırsatını bularak İstanbul'dan kaçtı ve Çukurova'ya gelerek elden çıkmış olan Tarsus, Misis gibi şehirleri geri alarak baronluğun başına geçti (1151) (Simbat, 1946: 53-55; Hetum, 1946: 3; Vardan, 1937: 203; Kaşgarlı, 1990: 12). Fakat bu durum da kısa sürdü. Nitekim II. Ioannes'den sonra imparator olan I. Manuel Komnenos, Çukurova üzerine sefere çıkarak Anazarba, Tarsus başta olmak üzere Çukurova'yı hâkimiyeti altına aldı. Karşısında tutunamayarak dağlara kaçan II. Toros, Kudüs Kralı Baudouin'in araya girmesiyle affedildi ve vassallığı kabul etmesi şartı ile yerinde bırakıldı (1158) (Kaşgarlı, 1990: 12; Ostrogorsky, 1991: 357). Bu şartlar altında 1187 yılına gelen Ermeni Baronluğu III. Rupen'in ölümüyle yerine geçen kardeşi II. Leon'la birlikte baronluktan krallığa doğru gelişim göstermeye başladı ve III. Haçlı Seferi öncesinde bölgenin önemli güçlerinden biri haline geldi (Simbat, 1946: 63; Ersan, 2007: 150).

Anadolu'da bu hadiseler yaşanırken Suriye ve Mısır coğrafyasında hüküm süren devrin güçlü devlet adamlarından Nureddin Zengî'nin ölümüyle (15 Mayıs 1174) ortaya çıkan iç karışıklığa son veren Selahaddin Eyyubî, devlete hâkim olarak Eyyubîler hanedanlığını kurdu. Akabinde Haçlılarla girdiği başarılı mücadeleler sonucunda Kudüs'ü alması (2 Ekim 1187) , batı dünyasının yeni bir Haçlı Seferi düzenlemesine neden oldu

(Şeşen, 1992: 313-320). Böylelikle başlayan III. Haçlı Seferi'nin başarılı olmasını isteyen Papalık ve diğer Avrupalı önderler, Çukurova coğrafyasında etkili olmaya başlayan Ermeni Baronluğu ile de temasa geçtiler (Ersan, 2007: 150). Bu durumu fırsata çevirmek isteyen II. Leon, Silifke'ye ulaşan Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'ya bol erzak ve birlikler eşliğinde torunu Leon'u gönderip karşıladı, fakat onun krallık hayalleri Barbarossa'nın Silifke Çayı'nda boğulmasıyla gerçekleşmedi (Abû'l-Farac, 1999: II/454; Ersan, 2007: 151-152). Umudunu yitirmeyen II. Leon, kısa süre sonra Alman İmparatoru IV. Heinrich'e krallık tacı başvurusunda bulunurken diğer taraftan da Papa III. Celestin'e bağlılıklarını bildirdi (Ersan, 2007: 155). Doğu Akdeniz'de siyaseten var olmak isteyen Heinrich, bunun üzerine Leon'un bu isteğini kabul ederek törende yer alması için de bir valisini gönderdi. Ardından Tarsus Katedrali'nde düzenlenen törenle II. Leon krallık tacını giydi (6 Ocak 1198). Mevcut durumdan rahatsız olan ve bölgede Alman nüfuzunu istemeyen Bizans imparatoru, II. Leon'u kendisine yakınlaştırmak amacıyla ona krallık tacı göndererek gönderdiği tacı giymesinin kendisi için daha isabetli bir karar olacağını belirtti (Hetum, 1946: 9; Simbat, 1946: 67; Vardan, 1937: 218; Ersan, 2007: 156).

Kral unvanını alan II. Leon, II. Rükneddin Süleyman Şah ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemlerinde Selçuklu vassallığını kabul edip onlar adına para bastırdı (Kaşgarlı, 1990: 112). Fakat buna karşılık Gıyaseddin'in ölümüyle ortaya çıkan saltanat mücadelelerinden yararlanarak mevcut durumu kendi adına fırsata çevirmeye çalıştı. Nitekim I. İzzeddin Keykâvus ile Alâeddin Keykubad arasındaki saltanat mücadelesinde ilk olarak Alâeddin'in yanında yer alan Leon, bu sayede Selçuklu vassallığından kurtulduğu gibi Torosların kuzeyinde yer alan Ulukışla (Lülüve), Ereğli ve Karaman'ı da topraklarına kattı (Ersan, 2007: 167).

Bu gelişmeler sonrasında II. Leon'un yanına varan Celâleddin, ona "Siz tekfur biliyorsunuz ki, sizin Selçuklu ülkesine hiçbir şekilde devlet işlerine müdahale etme, ülkeye sahip veya ortak olma gibi haklarınız yoktur. O halde ne gereği var da kendinizi başkaları için tehlikeye atıyorsunuz? Melik Mugiseddin kardeşinin mülkünü istiyorsa, Melik Alâeddin Keykubad da babasının yerini istemektedir. Ben siz tekfurun onların arasına girmenizin ve bu hengâmede taraf olmanızın maksadını anlayamıyorum. Bendeniz, size olan dostluğuma ve sevgime dayanarak, kendinizi bu faydasız tehlikenin dışında tutarak melikliğinizi, yöneticiliğinizi ve ülkenizi korumanızı istiyorum." diyerek mücadeleden çekilmesi karşılığında sultanın gönderdiği sarığı takdim edip, 12.000 mud¹² tahılın Ermen kalelerine gönderileceğini taahhüt etti ve ayrıca da I. İzzeddin'in sultanlığında devam ettirilecek dostluk sözü verdi. Celâleddin'in akılcı ve tehditkâr konuşmalarını dinleyen II. Leon, mevcut durumunu muhafaza ederek bu yeni durumdan da faydalanmak amacıyla antlaşmayı kabul ettiğine dair bir ahitname hazırlayarak I. İzzeddin'e gönderdi (İbn Bibi, 1996: I/135-138; Yazıcızâde Ali, 2009: 249-253; Koca, 1997: 22-23;

¹¹ II. Leon, yirmi iki yıllık krallığında beş Selçuklu sultanıyla bazen dostane bazen de düşmanca ilişkiler içine girmiş, dönemin şartlarını lehine kullanarak da Ermeni Baronluğu'nu krallığa çevirmiştir (1199). Bk. Ersan, 2007: 155-157,164; Koca, 2011: 497-498; Kr. Zekiyan, 2005: 45.

¹² Arapça asıllı olan Mud kelimesi, miktar olarak iki avuç dolusu buğdaya denk gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde ise resmi mud miktarı, yirmi İstanbul kilesine eşittir. Bk. Sertoğlu, 1986: 228.

Uyumaz, 2003: 14-15; Sümer, 2002a: 352; Turan, 1977: 632). Böylelikle vassallıktan kurtulan II. Leon, aynı zamanda topraklarını genişletip maddi anlamda da güçlendi.

Ahitnameyi alan I. İzzeddin, bunu kabul ettiğine dair yeni bir metin düzenleterek II. Leon'a gönderdi. Bunun üzerine II. Leon gizlice Kayseri kuşatmasından ayrıldı. Mevcut ittifakın bozulmaya başladığını gören Erzurum Meliki Mugiseddin Tuğrul Şah da, kardeşinin topraklarına saldırmak için hazırlandığını bahane ederek kuşatmadan ayrıldı. Tuğrul Şah ve II. Leon'un ayrılmasıyla azalan ve morali bozulan Alâeddin'in birliklerini gören şehrin yiğitleri ise bu durumdan yararlanmak için davul ve boru sesleri eşliğinde kaleden çıkarak saldırıya geçtiler. Böylece zor durumda kalan Alâeddin Keykubad, mevcut ordusuyla kuşatmaya devam edemeyeceğini anlayarak, kuşatmayı kaldırıp Kayseri'den ayrıldı. Ankara'ya yönelen Alâeddin, sarp kayalıklar üzerinde, savunmaya müsait olan Ankara kalesini kısa bir mücadele ile ele geçirip, savunma tedbirleri almaya başladı. Alâeddin ile birlikte mücadele eden Zahiruddin İli de Niğde'ye çekilerek, onun adına şehirde gerekli önlemleri aldı (İbn Bibi, 1996: I/138-139; Yazıcızâde Ali, 2009: 254-255; Koca, 1997: 23-24; Sümer, 2002a: 352; Turan, 1997: 632; Sümer, 2002b: 358).

Kuşatmanın sona ermesi ile rahatlayan I. İzzeddin, Kayseri'de işleri yoluna koyduktan sonra Konya'ya doğru yola çıktı. Aksaray'a gelen I. İzzeddin, şehrin iğdişleri ve ileri gelenleri tarafından karşılandı. Bir müddet burada dinlenen ve şehir hakkında bilgiler edinen sultan, daha sonra yolculuğuna kaldığı yerden devam ederek Obruk'a vardı. Burada Konya'nın ileri gelenlerince görkemli bir şekilde karşılanan I. İzzeddin Keykâvus, Konya'ya getirilerek düzenlenen törenle yeniden Selçuklu tahtına çıkarıldı. Bir hafta kadar süren cülus törenlerinin ardından, I. İzzeddin'in tahta çıkışı memleketin her bir yanına ve komşu devlet başkanlarına bildirilerek, Mecdüddin İshak da Abbasi halifesi Nâsr-Lidînillah'a gönderildi. Halife Mecdüddin ile birlikte saltanatı tasdik eden menşur ile birlikte fütüvvet şalvarı da göndererek onu kurmuş olduğu Fütüvvet¹³ Teşkilatı'na dahil ettiğini bildirdi. I. İzzeddin'in Konya tahtına çıktığı haberini alan İznik İmparatoru Laskaris de sultana bir elçilik heyeti göndererek, I. Gıyaseddin Keyhusrev'in ölümünden dolayı bozulan ilişkilerin düzelmesi için barış teklifinde bulundu. Teklifi kabul eden I. İzzeddin Keykâvus, antlaşmayı kabul ettiğini bildirmek ve babasının na'sını Konya'ya getirtmek için Emir Seyfettin Ayaba'yı İznik'e gönderdi. İzzet ve ikramlarla karşılanan Seyfettin, dostluk bağlarını güçlendirdikten sonra Akşehir mezarlığında bulunan Gıyaseddin'in na'sını alarak Konya'ya getirdi. Konya'ya getirilen Gıyaseddin'in na'sı atalarının ve kardeşlerinin yanına gömülerek etrafa 30.000 dinar dağıtıldı (İbn Bibi, 1996: I/140, 151-154; Yazıcızâde Ali, 2009: 256-257, 259-262; Koca, 1997: 24-25; Sümer, 2002a: 352; Turan, 1977: 633).

¹³ Gençlik, kahramanlık ve cömertlik anlamına gelen fütüvvet, başlangıçta tasavvufi bir mahiyet taşıyorken 13. yüzyılda Abbasi Halifesi Nâsr-Lidînillah'ın zayıflayan Abbasi otoritesini yeniden güçlendirmek amacıyla fütüvvet kurumunu kendi kontrolüne almasıyla içtimaî, iktisadî ve siyasî bir yapılanmaya dönüşüp, ahilik teşkilatının temelini oluşturmuştur. Bk. Uludağ ve Ocak 1996: 259-263.

İznik İmparatoru ve Ermeni hâkimi ile sulh sağlayan ve devlet işlerini yoluna koyan I. İzzeddin Keykâvus, devlet büyüklüklerini ve ordu komutanlarını huzurunda toplayarak onlara "Kardeşim Ankara'da olduğu sürece güven ve huzur içinde kalır. Bizim güvenimiz ve huzurumuzun kaynağı ise onun oradan atılmasına bağlıdır. O işi en önemli işimiz saymamız gerekir. Onda başarıya ulaşmadan ve o meseleyi halletmeden endişemiz bitmez" sözleriyle durumu izah ederek, Alâeddin'e karşı ne yapılması gerektiğini sordu. Sultanı dinleyerek görüşlerinin isabetli olduğunu dile getiren devlet adamları, I. İzzeddin'e vereceği buyruğa göre hareket edeceklerini söylediler. Böylelikle gerekli hazırlıkları başlatan I. İzzeddin, bu meseleyi halletmek amacıyla Ankara'ya doğru yola çıktı. Diğer taraftan kardeşinin büyük bir orduyla üzerine geldiğini öğrenen Alâeddin, Ankara kalesini güçlendirerek şehir halkı ile yeniden güven yeniledi. Ankara kalesine ulaşan I. İzzeddin, kaleyi çepeçevre kuşatarak Alâeddin ve taraftarlarına gözdağı verdi (İlkbahar 1212) (İbn Bibi, 1996: I/154-155; Yazıcızâde Ali, 2009: 263-264; Koca, 1997: 25-26; Uyumaz, 2003: 16; Turan, 1997: 634).

İki tarafın karşıya gelmesiyle ilk mücadele teke tek olarak başladı. Alâeddin'in saflarında yer alan Emir-i Candar Mübarizeddin kaleden dışarı çıkarak, Sivas'ta eğitim görürken kavgalı olduğu I. İzzeddin Keykâvus'un Emir-i Candarı Necmeddin Behramşah'ı meydana davet etti. I. İzzeddin'in izniyle Necmeddin'in meydana çıkmasıyla, başlayan mücadele oldukça kıran kırana geçti. Mızraklar ile birbirlerine saldıran candarlar, mızrakların parçalanmasına rağmen birbirlerine zarar veremediler. Ardından güzler ile mücadeleye devam etmelerine rağmen mücadelenin galibi ortaya çıkmadı. Bunun üzerine Alâeddin adamlarına söyleyerek Mübarizeddin'i geri çağırtdı. Mübarizeddin'in ayrılmasından sonra, Necmeddin de I. İzzeddin'in yanına döndü. Canla başla mücadele etmiş olmasından mutluluk duyan sultan, ona yeni hi'lat vererek makam ve mevkiini yükseltti (İbn Bibi, 1996: I/156; Yazıcızâde Ali, 2009: 264-265).

Teke tek mücadelenin ardından I. İzzeddin Keykâvus, tüm gücüyle kaleyi muhasara etmeye başladı. Bu arada kalede sıkışıp kalan Alâeddin, Halep Eyyübî Hükümdarı Melik Zahir'e başvurarak kardeşi ile arasında aracı olmasını istedi. Alâeddin'in ricasını kabul eden Melik Zahir, Şeyh Takîyuddin Ali b. Ebû Bekir el-Herevî'yi I. İzzeddin'e gönderdi. I. İzzeddin, Melik Zahir'in barış girişiminin iç işlerine karışmak anlamına geldiğini ileri sürerek reddetti. Kalenin korunaklı olması ve kışın da yaklaşması üzerine I. İzzeddin, kalenin karşısına barınılacak binalar inşa ettirdi. Kışı bu binalarda geçiren I. İzzeddin, baharın gelmesiyle muhasaranın şiddetini artırdı. Diğer taraftan kuşatmanın uzaması ve hiçbir yerden yardım alınamaması ise Ankara kalesinde yiyecek ve zahire kıtlığının baş göstermesine neden oldu. Kale halkının daha fazla dayanma gücünün kalmaması üzerine şehrin ileri gelenleri Alâeddin'in huzuruna çıkarak ondan bir hal çaresini bulmasını istediler. Alâeddin onları dinledikten sonra, I. İzzeddin Keykâvus'a elçi göndererek kendisine ve Ankara halkına zarar verilmemesi karşılığında kaleyi teslim edeceğini bildirdi. Seyfettin Ayaba'nın araya girmesi ve telkinleriyle Alâeddin'in şartları kabul edildi. Sultan I. İzzeddin Keykâvus, daha

sonra Melikü'l-Ümera (Beylerbeyi/Selçuklu orduları genel komutanı) Hüsameddin Çoban ile Seyfeddin Kızıl, Pervâne¹⁴ Celâleddin Kayser'i çağırarak durumu onlara da anlattı. Onlardan da yemin aldıktan sonra bir ahitname hazırlatarak Alâeddin'e gönderdi. Böylelikle 1212 ilkbaharında başlayan kuşatma, 1213 ilkbaharında son buldu. Kalenin teslimi sırasında bir iğdişin evinde alıkonulan Alâeddin, Seyfettin Ayaba tarafından Malatya'ya götürülerek burada Minşar (Menşar) Kalesi'ne hapsedildi (İbn Bibi, 1996: I/156-161; Abû'l-Farac, 1999: II/49; Aksarayî, 2000: 25; Yazıcızâde Ali, 2009: 267-269; Münecimbaşı, 1935: 32; Mehmed Neşri, 1995: 1/35; Koca, 1997: 26-27; Sümer, 2002a: 352; Turan, 1977: 634).

4. Sonuç

Türkiye Selçuklu Devleti kurulmadan önce başlayan Türk-Ermeni ilişkileri, bu dönemde de devam ederek yaşanan saltanat mücadelelerinde kendisini göstermiştir. Bizans İmparatoru II. Basileios ve kardeşi Kostantinos'un Ermenileri göçe zorlamalarıyla Sivas ve Kayseri dolaylarına yerleşen Ermeniler, yeniden ortaya çıkan Rum-Ermeni mücadelesi nedeniyle buralardan ayrılmaya başlamış ve bu ayrılış esnasında da Toroslarda Ermeni nüfusu artmıştır. Bu dönemde yoğunlaşan Türk Fütuhâtı, Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu'daki hakimiyetini sarsarken diğer taraftan da Bizans'ın uygulamış olduğu Rumlaştırma siyasetinden Ermenileri kurtarmış, başlayan Haçlı Seferleri de Toroslarda yoğunlaşan Ermenilerin ilk önce baronluk sonra da krallık olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır (Ersan, 2007: 8-9,108; Koca, 2011: 481-487-489-491; Sevim, 1983: 9-10).

Toroslarda yoğunlaşan Ermeniler, Anadolu'da Selçuklu hâkimiyetinin kurulmaya başladığı sıralarda ortaya çıkan I. Haçlı Seferi'ne lojistik, askeri ve fikren katılarak Haçlıların ilerlemesine büyük katkı sağladıklarından ötürü ödüllendirilerek baronluk haline getirilmişlerdir (Mateos, 2000: 192-193; Ersan, 2007: 115-117; Bournoutian, 1997: 277). Bu gelişmenin akabinde başlayan I. Mesud-Melik Arab mücadelesi, yeni kurulmuş olan Ermeni Baronluğu'nun topraklarını kuzeyden gelebilecek Selçuklu ve Danişmendli tehlikesinden koruduğu gibi diğer taraftan da onlara rahat hareket etme olanağı sağlamıştır. Nitekim Melik Arab tehlikesi ortadan kalktıktan sonra Haçlılarla başarılı bir şekilde mücadele eden Emir Gazi, Çukurova üzerine sefere çıkmış, birkaç kale aldıktan sonra Ermeni Baronluğu'nu yıllık vergiye bağlamıştır (Abû'l-Farac, 1999: II/363; Süryani Mihail, 1905: 227; Kr. Solmaz, 2001: 140-141).

Emir Gazi'nin ölümünden sonra Anadolu'da yeniden güçlenmeye başlayan I. Mesud önderliğindeki Türkiye Selçukluları, Ermeniler üzerine seferler düzenlemesine rağmen önemli bir başarı elde edememiş ve ardından tahta çıkan II. Kılıç Arslan ise Çukurova üzerine sefere çıkarak Anazarba'ya kadar ilerlemiştir (Turan, 1993, 200). Takiben süren sükûnet dönemi, II. Kılıç Arslan'ın ülkeyi on bir oğluna paylaşmasıyla ortaya çıkan saltanat mücadelelerinden yararlanan II. Leon'un, Selçuklu topraklarına saldırması ve akabinde Sivas ve Aksaray hâkimi Kutbeddin Melikşah'ı mağlup ederek Elbistan

hâkimi Mugiseddin Tuğrul Şah'ı da himayesi altına almasıyla son bulmuştur (Süryani Mihail, 1905: 411; Kr. Turan, 1993: 249; Ersan, 2007: 160). Ermenilerin bu yükselişi, II. Rükneddin Süleyman Şah'ın Türkiye Selçuklu sultanı olması ve akabinde onlar üzerine yaptığı seferlerle son bulmuş ve Ermeniler Selçuklu sultanı adına para bastırmaya başlamışlardır (1199) (Turan, 1993: 249-251; Ersan, 2007: 161-162). II. Rükneddin Süleyman Şah'ın ölümüyle yeniden Türk topraklarına saldırma fırsatı bulan II. Leon, üst üste aldığı yenilgilerle barış teklifi yaparak geri dönmek zorunda kalmıştır.

I. Gıyaseddin döneminde Selçuklu sultanı adına para bastırmaya devam eden Ermeniler onun ölümüyle ortaya çıkan saltanat mücadelesinden yararlanmak için tekrar harekete geçerek mevcut durumdan yararlanmışlardır. Bu dönemde Ermeni Kralı olan II. Leon, ilk önce Alâeddin Keykubad tarafında yer alarak Torosların kuzeyine çıkma şansı bulmuş ve bu bölgede yer alan Ulukışla, Ereğli ve Karaman'ı yönetimi altına almıştır. Ancak kardeşler arasında mücadele devam ederken yine menfaati icabı Alâeddin Keykubad'ın saflarından ayrılmış ve I. İzzeddin Keykâvus'la anlaşmıştır. II. Leon, izlediği bu siyasetiyle I. İzzeddin Keykâvus'tan maddi destek sağlayıp, sonraki dönemlerde gelebilecek saldırıların önüne geçtiği gibi diğer taraftan da Alâeddin Keykubad ile yaptığı ittifak antlaşmasından elde ettiği Ulukışla, Ereğli ve Karaman elinde bulundurmıştır. Ne var ki onun bu başarısı I. İzzeddin Keykâvus'un Türkiye Selçuklularına tam anlamıyla hâkim olması ve akabinde başladığı fetihlerle son bulmuştur. Fetihlere başlayan I. İzzeddin Keykâvus, Ermeniler üzerine yaptığı seferle onları mağlup edip, yeniden Türkiye Selçuklularının vassalı haline getirmiştir (İbn Bibi, 1996: I/162-175, 184-192; Abû'l-Farac, 1996: II/497; Münecimbaşı, 1935: 33-36; Koca, 1997: 30-47; Sümer, 2002a: 352-353; Turan, 1977: 635-638; Sevim ve Merçil, 1995: 456-458).

I. Mesud ve Melik Arab arasındaki mücadelede yeterinde güçlü olmayan ve bundan dolayı da mücadelede etkili olamayan Ermeniler, yalnızca mücadelenin uzamasına katkıda bulunurken I. İzzeddin Keykâvus ile Alâeddin Keykubad arasındaki mücadelede ise mücadelenin seyrinde oldukça etkilidirler. Nitekim bu dönemde bölgede güçlenen II. Leon yönetimindeki Ermeniler, Haçlılarında dikkatini çekmiş ve Ermeniler baronluktan krallığa terfi ettirilmiştir. Diğer taraftan Kayseri'de Alâeddin'in kuşatması karşısında zor durumda kalan I. İzzeddin'in ilk olarak II. Leon ile antlaşmaya gitmesi de Ermenilerin mevcut gücünü ve kuşatmadaki ağırlığını gösterir. I. İzzeddin'in bu siyasetinin diğer bir göstergesi ise Ermenilerin sürekli değişken siyaset anlayışlarıdır. Nitekim Çukurova Ermenilerinin tarihsel gelişimlerini incelendiğinde izledikleri değişken siyaset açık bir şekilde görülmektedir. Bunu bilen I. İzzeddin'de zaman kaybetmeden II. Leon ile diyaloga geçmiştir.

Bibliyografya

a. Kaynaklar

Anna Comnena, (2000), *The Alexiad (Aleksiad)*, In parentheses Publications Byzantine Series, Translated by Elizabeth A. S. Dawes, Cambridge, Ontario.

¹⁴ Işık etrafında dönerek uçan kelebek anlamına gelen pervâne, terim olarak hüküm fermandır, berat anlamına gelerek, bu belgeleri hazırlamakla görevli kişilere verilen unvandır. Kesik, 2007: 244.

Anonim Selçuknâme, (1952), *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III (Histoire Des Seldjoukides D'asie Mineure) (Selçuknâme)*, çev. Feridun Nâfiz Uzluk, Ankara.

Gregory Abû'l-Farac, (1999), *Abû'l-Farac Tarih*, C. I-II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK yay., Ankara.

İbn Bibi, (1996), *el-Evamirü'l Ala'ıye fi'l-umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name)*, çev. Mürsel Öztürk, C. I-II, Ankara.

İbnü'l Azîmî, (2006), *Azîmî Tarihi (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler)*, haz. Ali Sevim, TTK yay., Ankara.

İbnü'l-Esir, (1985), *el-Kâmil fi't-Tarih*, çev. Abdullah Köse, M. Beşir Eryarsoy, Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özeydin, Redaktör: Mertol Tulum, C. 1-12, Bahar yay., İstanbul.

Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, (2000), *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara.

Hetum, (1946), *Gorigos Senyörü Hetum Vekayinamesi*, çev. Hrant D. Andreasyan, (TTK Kurumunda Basılmamış Nüsha), İstanbul.

Mehmed Neşri, (1995), *Kitâb-ı Cihan-Nümâ (Neşri Tarihi)*, yay. Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen, C. 1-2, TTK yay., Ankara.

Müneccimbaşı, (1935), *Anadolu Selçukluları*, haz. Hasan Fehmi Turgal, İstanbul.

Niketas Khoniates, (1995), *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev., Fikret İşıltan, TTK yay., Ankara.

Sibt İbnü'l-Cevzî, (2011), *Mira'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-Ayan (Mira'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-Ayan'da Selçuklular)*, Seçme, tercüme ve değerlendirme Ali, TTK yay., Ankara.

Simbat, (1946), *Başkumandan Simbat Vekayinamesi (951-1334)*, çev. Hrant D. Andreasyan, (TTK Kurumunda Basılmamış Nüsha), İstanbul.

Süryani Mihail (Michel le Syrien), (1905), *Chronique De Michel le Syrien Patriarche Jacobite D'antioche (1166-1199) (Vekâyinâme)*, Par. J. B. Chabot, Éditeur Ernest Leroux, Paris.

Urfalı Mateos, (2000), *Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK yay., Ankara 2000.

Urfalı Vahram, (1946), *Kilikya Kralları Tarihi*, çev. Hrant D. Andreasyan, (TTK Kurumunda Basılmamış Nüsha), İstanbul.

Vardan Vardapet, (1937), "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", *TSD*, çev. Hrant D. Andreasyan, İstanbul.

Yazıcızâde Ali, (2009), *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, haz. Abdullah Bakır, Çamlıca yay, İstanbul.

b. Araştırma Eserleri

Baykara, Tuncer, (1997), *I. Gıyaseddin Keyhusrev (1164-1211) Gazi-Şehit*, TTK yay., Ankara.

Bournoutian, Ani Atamian, (1997), "Cilician Armenia", *The Armenian People From Ancient To Modern Times (The Dynastic Periods: From Antiquity to The Fourteenth Century)*, Edited by Edmund Herzig and Marina Kurkchian, Volume I, New York, 273-291.

Demirkent, Işın, (1996), *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK yay., Ankara.

Ersan, Mehmet, (2007), *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK yay., Ankara.

Ersan, Mehmet, (2010), "Ortaçağ Ermeni Kaynaklarına Göre Selçuklu Sultanları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXV, S. 1, İzmir, 147-154.

Günler, Mevlüt, (2011), *Türkiye Selçuklu Devleti'nde Saltanat Mücadeleleri ve Devlet İle Toplum Üzerindeki Etkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya.

Kafesoğlu, İbrahim, (1981), "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", *İÜTED*, S. 10-11/1979, İstanbul, 1-28.

Kafesoğlu, İbrahim, (2003), *Türk Milli Kültürü*, Ötüken yay., İstanbul.

Kaşgarlı, Mehlika Aktok, (1990), *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, SSAS, Ankara 1990.

Kaya, Selim, (2006), *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleyman Şah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK yay., Ankara.

Kesik, Muharrem, (2002a), "Sultan Melikşah (Şahinşah) ve Sultan I. Mesud Dönemleri", *Türkler*, C.VI, Yeni Türkiye yay., Ankara, 547-565.

Kesik, Muharrem, (2002b), "Türkiye Selçukluları İle Dânişmendliler Arasındaki İlişkiler", *Türkler*, C.VI, Yeni Türkiye yay., Ankara, 537-546.

Kesik, Muharrem, (2007), "Pervâne", mad., *DİA*, C. 34, İstanbul, 244.

Koca, Salim, (1997), *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, TTK yay., Ankara.

Koca, Salim, (2003), *Türkiye Selçukluları Tarihi (Malazgirt'ten Miryokefalon'a (1071-1176))*, C. II, Karam yay., Çorum.

Koca, Salim, (2011), "Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri" *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara.

Merçil, Erdoğan, (2008), *Büyük Selçuklu Devleti (Siyasi Tarih)*, Nobel yay., Ankara.

Osman Turan, (1977), "Keykâvus I", mad., *İA*, C. VI, İstanbul, 631-642.

Ostrogorsky, Georg, (1991), *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, TTK yay., Ankara.

Özeydin, Abdülkerim, (2002), "Kılıçarslan II", mad., *DİA*, C. 25, Ankara, 399-403.

Özeydin, Abdülkerim, (1992), "Danişmendliler", *DGBİT*, C. 8, Çağ yay., İstanbul, 122-140.

Peacock, A. C. S., (2004), "Aḥmad of Niğde's "al-Walad al-Shafiq" and the Seljuk Past", *Anatolian Studies*, S. 54, 95-107.

Sertoğlu, Midhat, (1986), *Osmanlı Tarihi Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul.

Sevim, Ali ve Merçil, Erdoğan, (1995), *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilât ve Kültür)*, TTK yay., Ankara.

Sevim, Ali, (1983), *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK yay., Ankara.

Solmaz, Sefer, (2001), *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya.

Sümer, Faruk, (2002a) "Keykâvus I", mad., *DİA*, C. 25, Ankara, 352-353.

Sümer, Faruk, (2002b) "Keykubad I", mad., *DİA*, C. 25, Ankara, 358-359.

Sümer, Faruk, (2004), "Mesud I", mad., *DİA*, C. 29, Ankara, 339-342.

Şeşen, Ramazan, (1992), "Eyyubiler", *DGBİT*, C. 6, Çağ yay., İstanbul.

Tritton, A. S. and Gibb, H. A. R., (1933), "The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle", *JRASGBI*, Cambridge University Press, No. 2, Apr., 273-305.

Turan, Osman, (1993), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi yay., İstanbul.

Uludağ, Süleyman, ve Ocak, Ahmet Yaşar, (1996), "Fütüvvet", mad., *DİA*, C. 13, İstanbul, 259-263.

Uyumaz, Emine, (2003), *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, TTK yay., Ankara.

Zekiyan, Boghos Levon, (2005), "Christianity to Modernity" *The Armenians (Past and present in the making of national identity)*, Edited by Richard G. Hovannisian, USA-Canada, s. 41-64.